

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। इन्द्रः, ६ इन्द्रासोमौ, ८ (पूर्वाऽर्धर्चस्य) सरस्वती,
९ बृहस्पतिः, ११ मरुतः। त्रिष्टुप्, ११ जगती

ऋतं देवाय कृण्वते सवित्र इन्द्रायाहिघ्ने न रमन्त आपः।

अहरहर्यात्यक्तुरपां कियत्या प्रथमः सर्ग आसाम्॥ २.०३०.०१

ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। कृण्वते- कुर्वति। देवाय- द्योतनाय। सवित्रे- आत्मसूर्याय।
अहिघ्ने- वृत्रघ्नाय। इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय। आपः- मूलशक्तिधाराः सरन्ति। न रमन्ते- न
विरमन्ति। अपाम्- जीवोदकानाम्। अक्तुः- श्रोतः। अहरहः- प्रत्यहम्। याति- सरति। आसाम्-
अपाम्। प्रथमः। सर्गः। कियत्या- कस्मिन् कालेऽभूत्। कस्मिन्नपि काले न। ता नित्या इति
भावः ॥१॥

यो वृत्राय सिनमत्राभरिष्यत् तं जनित्री विदुष उवाच।

पथो रदन्तीरनु जोषमस्मै दिवेदिवे धुनयो यन्त्यर्थम्॥ २.०३०.०२

यः। वृत्राय- मूलशक्तिधाराणां वा चिद्रश्मीनां वा आवारकाय। सिनम्- तत्पुष्ट्यर्थं। अत्र- अस्मिन्
स्थाने। सिनम्- अन्नम्। आभरिष्यत्- आहरत्। तम्- तस्य दण्डं प्रति। जनित्री-
अदितिरखण्डप्रकृतिर्माता। विदुषे- ज्ञानिने इन्द्राय ईशनाधिदैवताय। उवाच- अवदत्। पथः-
मार्गान्। रदन्तीः- लिखन्त्यः। धुनयः- आपो मूलशक्तिधाराः। अनु जोषम्- यथाकामम्। अस्मै-
एतस्मै। दिवेदिवे- प्रतिदिनम्। अर्थ- पुरुषार्थं प्रति। यन्ति- सरन्ति ॥२॥

ऊर्ध्वो ह्यस्थादध्यन्तरिक्षेऽर्धा वृत्राय प्र वधं जभार।

मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुधो अजयच्छत्रुमिन्द्रः॥ २.०३०.०३

अन्तरिक्षे अधि- द्यावापृथिव्योरन्तराल इत्याधिभौतिके । प्राणमयकोश इत्यध्यात्मिके । ऊर्ध्वः-
उत्कृष्टः । हि- खलु । अस्थात्- तस्थौ । अध- अतः । वृत्राय- वृष्ट्यावरणायेत्याधिभौतिके ।
मूलशक्तिधारणामावरणायेत्याध्यात्मिके । वधम्- स्वप्रहरणम् । प्र- प्रकर्षेण । जभार- आजहार ।
मिहं वसानः- सेचनगुणः । ईम्- एनम् । हि- खलु । उप अदुद्रोत्- उपागमत् । तिग्मायुधः-
तीक्ष्णप्रहरणः । इन्द्रः- परमेश्वरः । शत्रुम्- रिपुम् । अजयत् ॥३॥

बृहस्पते तपुषाश्चैव विध्य वृकद्वरसो असुरस्य वीरान् ।

यथा जघन्थ धृषता पुरा चिदेवा जहि शत्रुमस्माकमिन्द्र ॥ २.०३०.०४

बृहस्पते- मेधामन्त्राधिदैवत । तपुषा- तापकेन । अश्चेव- अशनिना वज्रेण । वृकद्वरसः-
संवृतद्वारस्य । असुरस्य- प्राणापहारकस्य रक्षसः । वीरान्- सैनिकान् । विध्य- नाशय । धृषता-
धर्षकेण वज्रेण । यथा । पुरा- पुरातनकाले । जघन्थ- हतवान् । एव- तथा । इन्द्र- परमेश्वर ।
अस्माकम्- नः । शत्रुम्- रिपुम् । जहि- नाशय ॥४॥

अव क्षिप दिवो अश्मानमुच्चा येन शत्रुं मन्दसानो निजूर्वाः ।

तोकस्य सातौ तनयस्य भूररस्माँ अर्धं कृणुतादिन्द्र गोनाम् ॥ २.०३०.०५

उच्चा- उच्चैर्वर्तमानस्त्वम् । दिवः- नभसः । अश्मानम्- वज्रम् । अव क्षिप- अधः पातय । येन ।
मन्दसानः- हृष्टः सन् । शत्रुम्- रिपुम् । निजूर्वाः- नाशितवानसि । भूरः तोकस्य तनयस्य सातौ-
प्रभूतसन्ततिलाभे । इन्द्र- परमेश्वर । गोनाम्- विद्यानाम् । अर्धं- समृद्धिम् । कृणुतात्- कुरु ॥५॥

प्र हि क्रतुं वृहथो यं वनुथो रध्रस्य स्थो यजमानस्य चोदौ ।

इन्द्रासोमा युवमस्माँ अविष्टमस्मिन्भयस्थे कृणुतमु लोकम् ॥ २.०३०.०६

यम् । वनुथः- सम्भजथः । तस्य । क्रतुम्- सङ्कल्पम् । प्र- प्रकर्षेण । हि- खलु । वृहथः- उद्यच्छथः ।
रध्रस्य- समृद्धिकारकस्य । यजमानस्य- उपासकस्य । चोदौ- चोदकौ । स्थः- भवथः । इन्द्रसोमा-

हे इन्द्रासोमौ । इन्द्र ईशनाधिदेवता । सोमो रसाधिदेवता । युवम्- युवाम् । अस्मान्- नः । अविष्टम्-
रक्षतम् । अस्मिन् । भयस्थे- भयस्थाने । लोकम् । कृणुतम्- अभीतं कुरुतम् ॥६॥

न मां तमन्न श्रमन्नोत तन्द्रन्न वोचाम् मा सुनोतेति सोमम् ।

यो मे पृणाद्यो ददुद्यो निबोधाद्यो मा सुन्वन्तमुप गोभिरायत् ॥ २.०३०.०७

मा- माम् । न । तमत्- ग्लानिं गमयतु । तमु ग्लानौ । न । श्रमत्- श्रान्तिं गमयतु । उत- अपि
च । न । तन्द्रत्- नालस्यं प्रापयतु । सोमम्- रसम् । मा । सुनोत- निष्पादयत । इति । न । वोचाम-
ब्रवाम् । यः । मे- माम् । पृणात्- पूरयति । यः । ददत्- ददाति । यः । निबोधात्- अवगच्छति ।
यः । सुन्वन्तम्- निष्पादकम् । मा- माम् । गोभिः- चिद्रश्मिभिः । उप आयत्- आगच्छति । स
इन्द्र अनुगृह्णातु ॥७॥

सरस्वति त्वमस्माँ अविद्धि मरुत्वती धृषती जेषि शत्रून् ।

त्यं चिच्छर्धन्तं तविषीयमाणमिन्द्रो हन्ति वृषभं शण्डिकानाम् ॥ २.०३०.०८

सरस्वति- रसचोदनाधिदैवते । त्वम् । अस्मान्- नः । आविद्धि- रक्ष । मरुत्वती- प्राणवती ।
धृषती- धर्षणशीला । शत्रून्- रिपून् । जेषि- जयसि । शर्धन्तम्- प्रसहनशीलम् । शृधु प्रसहने ।
तविषीयमाणम्- बलवन्तम् । शण्डिकानाम्- रोगानाम् । शण्डि रुजायाम् । वृषभम्- वर्षकम् ।
इन्द्रः- ईशनाधिदेवता । हन्ति- बाधते ॥८॥

यो नः सनुत्य उत वा जिघत्सुरभिख्याय तं तिगितेन विध्य ।

बृहस्पत आयुधैर्जेषि शत्रून्द्रुहे रीषन्तं परि धेहि राजन् ॥ २.०३०.०९

यः । नः- अस्माकम् । सनुत्यः- अन्तर्हितः सन् । उत वा- अपि वा । जिघत्सुः- जिघांसुः । अयं
शत्रुरस्मच्चित्तस्थाप्रज्ञायां स्थितानां दुर्वासनानां प्रतीकः । तम् । तिगितेन- तीक्ष्णायुधेन । विध्य-

नाशय । बृहस्पते- मेधाधिदैवत । आयुधैः । शत्रून्- रिपून् । जेषि- जयसि । राजन्- स्वामिन् । द्रुहे
रीषन्तम्- द्रोहिहिंसकं वज्रम् । परि धेहि- प्रक्षिप ॥९॥

अस्माकेभिः सत्वभिः शूर शूरैर्वीर्या कृधि यानि ते कर्त्वानि ।

ज्योग्भूवन्ननुधूपितासो हृत्वी तेषामा भरा नो वसूनि ॥ २.०३०.१०

अस्माकेभिः- अस्मदीयैः । सत्वभिः- बलैः । शूरैः- शौर्यसम्पन्नैः । शूर- समर्थ । यानि । ते-
त्वया । कर्त्वानि- कर्तव्यानि तानि । वीर्या- वीर्याणि । कृधि- कुरु । ज्योक्- दीर्घकालम् ।
अनुधूपितासः- धूपायमानहृदयाः । अभूवन्- शत्रवोऽभवन् । हृत्वी- तान् हत्वा । नः- अस्माकम् ।
वसूनि- सम्पदस्तैर्हृताः । आ भर- आहर ॥१०॥

तं वः शर्धं मारुतं सुम्रयुर्गिरोप ब्रुवे नमसा दैव्यं जनम् ।

यथा रयिं सर्ववीरं नशामहा अपत्यसाचं श्रुत्यं दिवेदिवे ॥ २.०३०.११

यथा । दिवेदिवे- प्रतिदिनम् । अपत्यसाचम्- सधर्मसन्ततिम् । सर्ववीरम्- वीरगणसम्पन्नाम् ।
श्रुत्यम्- श्रुतिमयीम् । रयिम्- दानयोग्यसम्पदम् । नशामहै- व्याप्रवाम । तथा । तम् । वः-
युष्माकम् । मारुतंशर्धं- मरुद्गणं प्राणगणम् । दैव्यं जनम्- दिव्यम् । नमसा- नमस्कारेण । गिरा-
मन्त्रेण । सुम्रयुः- सुखकामः सन् । उप ब्रुवे- स्तौमि ॥११॥

Dr.